

Vestiging van de Buidelmees *Remiz pendulinus* in Nederland: de ontwikkeling tot en met 1987

Penduline Tit *Remiz pendulinus* colonization in the Netherlands up to 1987

SOVEN

De Buidelmees is een broedvogel van halfopen moerasvegetaties met een getrapte vegetatiestructuur (rietvelden met struiken of bomen), waarbij het voorkomen van nestbomen met afhangende takken (b.v. wilg) een voorwaarde is (Flade 1986). Zijn verspreidingsgebied breidt zich vanuit Mid-den-Europa in westelijke richting uit (Flade *et al.* 1986). Vanaf ongeveer 1975 werd de Bondsrepubliek (BR) Duitsland gekoloniseerd en omstreeks 1985 was de grens van het gesloten verspreidingsgebied de Nederlandse oostgrens al dicht genaderd. Het is daarom niet verwonderlijk dat het aantal waarnemingen en ringvangsten in Nederland vanaf 1980 plotseling is toegenomen (Mauer 1987, archief CDNA). Winkelman *et al.* (1983) noemen al broedgevallen in 1981 en 1982, terwijl Mauer (1987) melding maakt van zeven nesten in de periode 1981-83. De voorkeuren wijzen erop dat de Buidelmees in ons land een turbulente ontwikkeling voor de boeg heeft. Dit maakt het zinvol om de vestiging van deze soort in ons land te reconstrueren.

Methode

Voor het overzicht van de broedgevallen tot en met 1987 zijn regionale avifauna's, alsmede landelijke en regionale vogeltijdschriften geraadpleegd. Bovendien zijn verschillende vogelaars benaderd voor niet-gepubliceerde gevallen. Voor de periode na 1985 is tevens gebruik gemaakt van het archief van het Bijzondere-Soorten-Project (BSP) voor broedvogels.

In de verspreidingskaarten is voor de mate van broedzekerheid (mogelijke, waarschijnlijke en zekere broedgevallen) uitgegaan van de criteria in Teixeira (1979). Ringvangsten van pas vliegvlugge jongen zijn echter niet als zekere, maar als waarschijnlijke broedgevallen gekwalificeerd. Van de Buidelmees is namelijk bekend dat uitgevlogen jongen al na een paar dagen afstanden van ongeveer 5 km kunnen overbruggen, maar wel nog tot een week of drie regelmatig overnachten in het broednest (Franz & Theiss 1983).

De vestiging

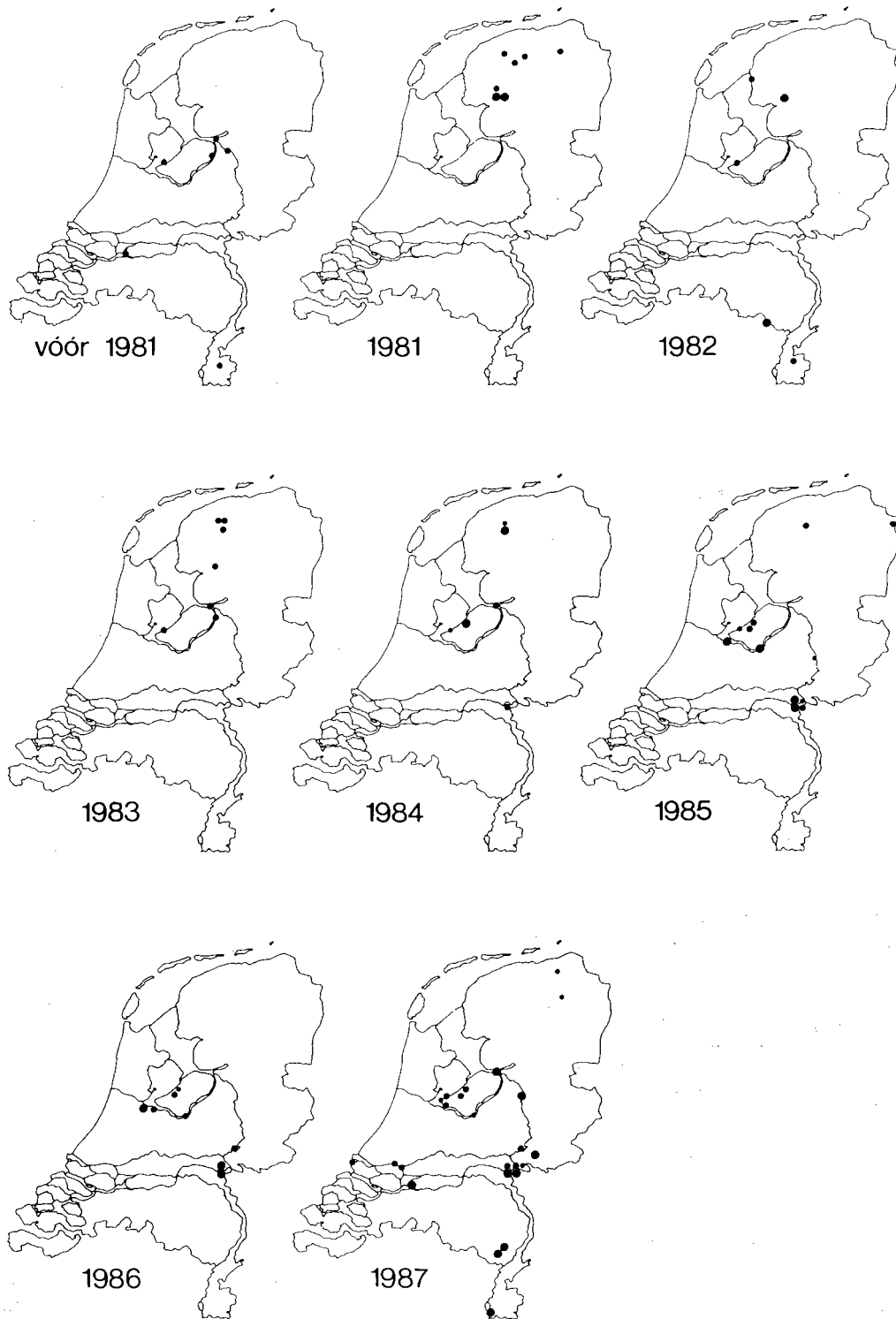
De gegevens wijzen erop dat de Buidelmees zich in 1981 als regelmatige broedvogel in ons land heeft gevestigd (figuur 1, 2, bijlage). De incidentele ge-

vallen uit de periode daarvoor zullen voorlopers zijn geweest. Noord-Nederland, met name Friesland, was de regio waar de Buidelmees in 1981 de eerste serieuze pogingen heeft gewaagd. Toch lijkt de vestiging hier geen onverdeeld succes te zijn geweest. In latere jaren lijkt deze kleine populatie langzaam weer verdwenen te zijn. In de Flevopolders en Randmeren wezen gevallen van vóór 1981 er al op dat hier geschikt biotoop voorhanden was. Toch deden deze contreien niet mee in de vestiging van 1981. Pas vanaf 1982 vond men hier aanwijzingen voor broeden. Zo te zien heeft de vestiging hier meer succes gehad dan in Noord-Nederland, omdat er tot op heden in het broedseizoen een toenemend aantal Buidelmezen werd opgemerkt. Een derde kerngebied is herkenbaar langs de Grote Rivieren. De basis hiervoor is vanaf 1984 gelegd in de Ooijpolder bij Nijmegen.

De vestiging in ons land is in 1981 begonnen met een kleine explosie (figuur 2). In de jaren daarna leek geen verdere toename op te treden; eerder een verschuiving (figuur 1). Pas in 1985 werd een nieuwe aantalsprong opgemerkt (Ooijpolder, Flevoland). In 1987 leek er sprake van een echte doorbraak. Niet alleen was het vastgestelde aantal broedgevallen verdrievoudigd, ook de verspreiding was ruimer dan ooit tevoren. In Noord-Nederland waren weer enkele mogelijke broedgevallen. In Zuid-Nederland werden voor het eerst sinds 1982 verschillende zekere broedgevallen ontdekt. In het IJsselmeergebied waren op diverse plaatsen Buidelmezen aanwezig. In het rivierengebied werden zij op uiteenlopende plaatsen gevonden, tot vlak bij de Noordzeekust.

Broedgedrag

Het broedgedrag van de Buidelmees is erg gecompliceerd en maakt het niet eenvoudig een goed overzicht te krijgen van het werkelijke voorkomen. Franz & Theiss (1983) ontdekten bij een pas gevestigde populatie in het dal van de Main (BR Duitsland) met behulp van kleurringen (individueel herkenbare vogels), dat ongeveer een derde van de vastgestelde gevallen ongepaarde mannetjes betrof. Verder werd geconstateerd dat monogamie en

Figuur 1. De verspreiding van de Buidelmees tot en met 1987 volgens 5x5 km atlasblokken. *Breeding distribution of the Penduline Tit up to and including 1987.*

(•) mogelijke *possible*, (◐) waarschijnlijke *probable*, (●) zekere broedgevallen *confirmed breeding cases*

polygamie door elkaar voorkwamen. In geval van polygamie liet een mannetje het vrouwtje vaak na de eileg in de steek, waarna zij alleen de broedzorg op zich nam. Het mannetje begon elders aan een nieuw nest, dat — in onvoltooid stadium — als basis diende voor het aantrekken van een nieuw vrouwtje. Wanneer dit gelukte, kon het mannetje daarna zelf het broeden en de verzorging van de jongen op zich nemen, of het vrouwtje de verdere broedzorg weer toevertrouwen en elders opnieuw aan een nest beginnen. De periode van vestiging van nieuwe vogels en van nestbouw kon zich daardoor uitstrekken van half april tot eind juni. De meest actieve polygame mannetjes konden zo tot zes broedsels stichten. Het bleek overigens dat de aanwezigheid van soortgenoten, zwervende mannetjes ertoe kon aanzetten zich in de omgeving te vestigen, waardoor "kolonietjes" konden ontstaan. Slaagde een mannetje er niet in bij zijn onvoltooid nest binnen 2 à 3 weken een vrouwtje aan te trekken, dan werd op een andere plek een nieuwe poging ondernomen. Op deze wijze konden mannetjes in de loop van een broedseizoen vele tientallen kilometers overbruggen. Franz (1988) omschrijft het paarsysteem van de Buidelmees als een strijd tussen de sexen. In de regel neemt slechts één van de ouders de zorg voor het broedsel op zich, zodat zich na de eileg een conflictsituatie voordoet welke van beide ouders de eer te beurt valt c.q. moet vallen. Beide sexen volgen schijnbaar een eigen strategie. Mannetjes hebben in het algemeen de neiging gedurende het gehele broedseizoen nesten te blijven bouwen en nieuwe vrouwtjes te blijven aanlokken. Wanneer tegen het eind van het seizoen het aantal beschikbare vrouwtjes afneemt, groeit de bereidheid zelf een broedsel te willen verzorgen. Vrouwtjes hebben de neiging aan het begin van het broedseizoen complete legfels zelf te willen uitbroeden en grootbrengen. Toch werd bij ongeveer een derde van de vrouwtjes geconstateerd dat deze onvoltallige legfels in de steek lieten, vermoedelijk om het mannetje te forceren de verzorging op zich

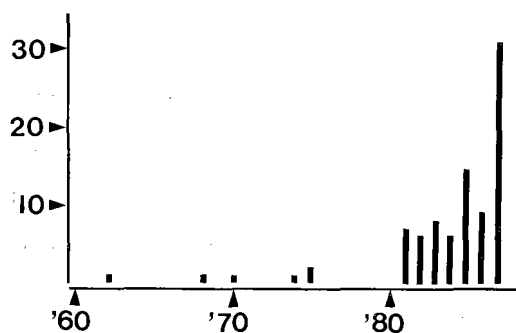
te nemen. Uit het feit dat ongeveer 30% van de nesten door beide oudervogels aan het lot werd overgelaten, blijkt dat de communicatie tussen de sexen niet geheel foutloos verloopt.

Ook in de Ooijpolder is geconstateerd dat na de voltooiing van een nest c.q. aanvang broeden soms elders een nieuw territorium werd bezet (J. F. Bekhuis & P. Brouwer). Rondom het nest waar het broeden was begonnen, werd het dan zeer stil, omdat de achtergebleven vogel amper nog riep en zich erg schuw gedroeg. Van Beusekom (1985) zag in Zuidelijk Flevoland dat alleen het vrouwtje de jongen verzorgde; op de Diemerzeedijk was het vermoedelijk alleen het mannetje dat de jongen grootbracht (Vogelzang 1986). Kolonie-achtig voorkomen is eveneens in de Ooijpolder vastgesteld, maar ook op andere plaatsen in Nederland zijn daar aanwijzingen voor gevonden. Veelvuldige observaties bij een aantal nesten brachten enkele keren aan het licht dat naast de broedende vogels solitaire mannetjes aanwezig waren in het terrein (bijlage).

Het boeiende, maar gecompliceerde broedgedrag maakt het moeilijk een goed beeld te krijgen van wat zich afspeelt. Vast en zeker is de dichtheid van de Nederlandse populatie nog zo gering dat er veel verplaatsingen optreden. De kans dat een vrouwtje een territorium van een mannetje tegenkomt, is hier immers veel geringer dan in gebieden met hoge dichtheden. De mannetjes zullen daarom vermoedelijk vaak van plaats veranderen. Ook vrouwtjes kunnen zeer mobiel zijn. Een geval in de BR Duitsland waarbij een gekleurde vrouwtje in hetzelfde seizoen twee keer jongen grootbracht op 200 km van elkaar liggende plaatsen, wijst daar op (Franz *et al.* 1987).

Discussie

Wij moeten er rekening mee houden dat er broedgevallen kunnen zijn vastgesteld die Sovon niet ter ore zijn gekomen. Niet elke vogelaar heeft connecties met het Sovon-circuit. Maar er kunnen ook bewust gevallen geheim zijn gehouden. De bij de enquête verkregen informatie duidt erop dat tot nu toe maar een beperkt aantal vogelaars serieus rekening heeft gehouden met het mogelijke voorkomen van de soort in de eigen regio. Gevonden broedgevallen waren meestal toevallige ontdekkingen, zonder dat er speciaal was gezocht. Zo zou in de Ooijpolder, waar in 1987 systematisch werd geïnventariseerd, vermoedelijk meer dan de helft van de gevallen niet zijn gevonden wanneer slechts terloops was gekeken. Bovendien is uit de enquête gebleken dat de meeste vondsten zijn gedaan door vogelaars die in het buitenland reeds ervaring hadden opgedaan met Buidelmezen. Vogelaars die de kenmerkende roep niet goed kennen, blijken onder een roepende Buidelmees door te kunnen lopen zonder hem als zodanig te herkennen. Daar komt

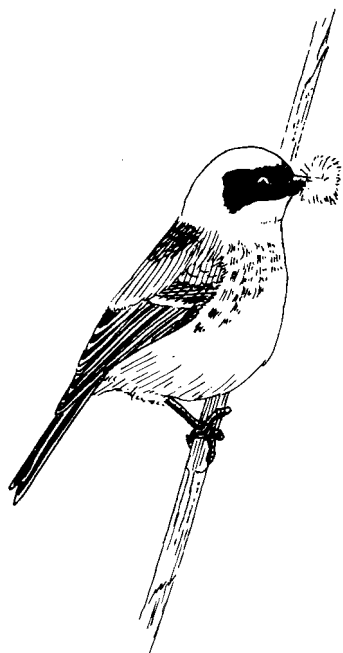
Figuur 2. Aantal broedgevallen van de Buidelmees per jaar. Annual numbers of breeding pairs of Penduline Tit recorded.

bij dat het vaak niet meevalt een Buidelmees goed in de kijker te krijgen. De vogels zitten vaak hoog in de boomkruinen en zijn erg beweeglijk.

Ongetwijfeld zullen niet alle broedpogingen in Nederland ontdekt zijn. Anderzijds staan in het overzicht vermoedelijk ook wel gevallen die betrekking hebben op dezelfde vogels die in de loop van het broedseizoen verhuisd zijn. Desalniettemin weerspiegelt het overzicht waarschijnlijk goed hoe in grote lijnen het verloop gedurende de eerste vestigingsjaren is geweest.

Nu de Buidelmees Nederland eenmaal heeft bereikt, kan hij gezien zijn grote actieradius overal in het land als broedvogel worden verwacht. De resultaten uit 1987 bevestigen dit al min of meer. Alleen in de Ooijpolder lijkt tot nu toe al enkele jaren sprake van een echte broedpopulatie. Geheel verwonderlijk is dat misschien niet, omdat dit gebied tegen onze oostgrens ligt en veel geschikt biotoop herbergt. In Flevoland, met name in de grote, moeilijk toegankelijke moerasgebieden, zoals de Oostvaardersplassen en Lepelaarsplassen, is de situatie onduidelijk. Jaarlijks worden er Buidelmezen vastgesteld, maar er wordt waarschijnlijk te weinig systematisch gekeken voor een goed overzicht van het werkelijke voorkomen. Elders in Nederland gaat het vermoedelijk hoofdzakelijk nog om solitaire gevallen.

Flexibel broedgedrag als dat van de Buidelmees biedt een soort die zijn broedgebied uitbreidt veel perspectief. Nu de soort het moerasrijke Nederland eenmaal heeft bereikt, is de vraag dan ook wat een ongebreidelde toename nog in de weg kan staan.

Misschien vormt ons regenrijke klimaat een belemmering voor een goed broedsucces. In het natte broedseizoen van 1987 hingen op verschillende plaatsen de nesten als natte sponzen aan de takken. Dit zou een *success story*, zoals destijds van de Turkse Tortel *Streptopelia decaocto*, kunnen verhinderen.

Hopelijk mobiliseert dit overzicht voldoende interesse onder de vogelaars om de verdere voortgang van de Buidelmees goed te kunnen volgen. Met de nieuwe SOVON-projecten (BSP en BMP) kan de ontwikkeling nauwkeurig worden vastgelegd.

Verantwoording Dit overzicht is samengesteld door J. F. Bekhuis met medewerking van E. van Asseldonk, L. van den Berg, V. van den Berk, R. F. J. van Beusekom, G. Blok, J. Boshuizen, P. Brouwer, J. B. Buker, R. A. de By, R. G. Bijlsma, R. van Dongen, W. Dubbeldam, A. J. van Dijk, A. J. Dijkstra, A. H. V. Eggenhuizen, E. Ernens, M. Flade, W. G. Gerritse, R. de Haas, H. Hazelhorst, O. M. van Hoorn, M. F. H. Hustings, J. de Jong, A. van Klinken, R. G. M. Kwak, R. Lensink, C. M. Liebrechts-Haaker, K. Mauer, J. Nap, B. van Noorden, F. Post, G. Rozeboom, F. J. Saris, F. Schepers, M. Schildwacht, H. Sierdsema, B. Teunissen, R. Terlouw, T. A. van Valen, R. L. Vogel, F. Vogelzang, Y. de Vries, H. van de Wal, K. Weiland, J. E. Winkelman, W. Wisse, E. Wymenga en M. Zijlstra.

Summary

Although some earlier breeding records of the Penduline Tit in the Netherlands are known, actual colonization took place from 1981 onwards (fig. 1, 2, appendix). It appears that colonization started in the northern part of the country (Friesland). The small population in this area, however, disappeared in recent years. The colonization of Flevoland and the area of the Great Rivers seems to be more successful. Perhaps 1987 is the start of a breakthrough. In that year, a remarkable increase occurred and the distribution was wider than ever before.

Literatuur

- VAN BEUSEKOM R. 1985. Geslaagd broedgeval Buidelmees in Zuid-Flevoland in 1985. *Grauwe Gans* 1: 136-140.
- BROUWER P., GORISSEN R., HAGEMEYER W. & HELMER W. 1985. Vogels van de Ooijpolder. Van Hoorn, Nijmegen.
- FLADE M. 1986. Das Bruthabitat der Beutelmeise in Mitteleuropa. *J. Orn.* 127: 387.
- FLADE M., FRANZ D. & HELBIG A. 1986. Die Ausbreitung der Beutelmeise (*Remiz pendulinus*) an ihrer nordwestlichen Verbreitungsgrenze bis 1985. *J. Orn.* 127: 261-289.
- FRANZ D. 1988. Das Paarungssystem der Beutelmeise (*Remiz pendulinus*) — ein Kampf der Geschlechter. *J. Orn.* 129: 107-111.
- FRANZ D. & THEISS N. 1983. Brutbiologie und Bestandsentwicklung einer farbberingten Population der Beutelmeise *Remiz pendulinus*. *Verh. orn. Ges. Bayern* 23: 393-442.

FRANZ D., THEISS N. & GRAFF H. 1987. Weibchen der Beutelmeise *Remiz pendulinus* brütet in einer Saison zweimal erfolgreich an zwei mehr als 200 km voneinander entfernten Brutplätzen. *J. Orn.* 128: 241-242.

GERRITSEN G. J. & LOK J. 1986. Vogels in de IJsseldelta. IJsselakademie, Kampen.

MAUER K. 1987. Buidelmees *Remiz pendulinus*. In SOVON, Atlas van de Nederlandse Vogels, p. 451. Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland, Arnhem.

OSIECK E. R. 1979. Buidelmees *Remiz pendulinus*. In R. M. Teixeira, Atlas van de Nederlandse broedvogels, p. 410-411. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

TEIXEIRA R. M. (red.) 1979. Atlas van de Nederlandse

broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

VOGELZANG F. 1986. Broedgeval van de Buidelmees op de Diemerzeedijk. *Gierzwaluw* 24: 58-60.

WINKELMAN J. E., OSIECK E. R. & BUKER J. B. 1983. Vangsten van Buidelmezen *Remiz pendulinus*. *Limosa* 56: 261-263.

Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland,
Postbus 81, 6573 ZH Beek

Aanvaard voor opname 1 september 1988

Bijlage

Mogelijke, waarschijnlijke en zekere broedgevallen van de Buidelmees in Nederland. *Breeding cases (possible, probable, and confirmed) of Penduline Tits in the Netherlands.*

(*) betreft gevallen welke zijn ingezonden aan de CDNA en aanvaard (er zijn geen gevallen uit de broedtijd die niet zijn aanvaard) *refers to records which have been sent to the rarities committee (CDNA) and accepted (no records from the breeding season were rejected).*

1962 *Brabantse Biesbosch NB nestvondst (*Limosa* 38: 6-12).

1968 *Zwarte Meer O vangst pas uitgevlogen jong (*Limosa* 56: 261-263).

1974 *Elburg Gld vangst drie pas uitgevlogen jongen (*Limosa* 50: 57, Osieck 1979).

1975 Lepelaarsplassen Fl nestvondst. 24.4-6.5 Hoensbroek L nestbouw (*Natuurh. Maandbl.* 65: 62-65).

1981 *25.5 Groningen Gr nestbouw (*Vogeljaar* 30: 28-30). Leeuwarden Fr onvoltooid nest. Leyen Fr onvoltooid nest. Eernewoude Fr onvoltooid nest. Joure Fr nestelpoging. Nijelamer Fr succesvol. Oosterschear Fr succesvol (3-4 jongen).

1982 Makkum Fr waarschijnlijk succesvol. Nijelamer Fr twee broedpaar (één succesvol). Oostvaardersdijk Fl vangst pas uitgevlogen jongen. Budel NB succesvol (5 jongen). 5.4 Schinnen L ♂ + ♀ zang (*Vogeljaar* 30: 165).

1983 Leeuwarden Fr onvoltooid nest. Hardegarijp Fr onvoltooid nest. *Eernewoude Fr op twee plaatsen een onvoltooid nest. Nijelamer Fr onvoltooid nest. Keteleiland O vangst pas uitgevlogen jongen (Gerritsen & Lok 1986). *12.5 Drontermeer Fl onvoltooid nest. 19.5 Lepelaarsplassen Fl paar.

1984 1.7 Suawoude Fr één roepend. Eernewoude Fr succesvol. Keteleiland O vangst pas uitgevlogen jongen. Knardijk Fl succesvol (3 jongen). 18.7 Oostvaardersdijk Fl vangst ♀. Ooijpolder Gld nestvondst (Brouwer *et al.* 1985).

1985 Leyen Fr onvoltooid nest. Nieuweschans Gr onvoltooid nest. Naarderbos NH succesvol. 13-25.7 Knardijk Fl paartje zang. 1.6 Lepelaarsplassen Fl adult. 3.7 Oostvaardersplassen-zuid Fl paartje zang. Nijkerk Gld succesvol (*Grauwe Gans* 1: 136-140). 29.4 Voorsterklei Gld ♂ zang. Ooijpolder Gld zeven territoria (Brouwer *et al.* 1985).

1986 *28.5-26.6 Diemerzeedijk NH één paar (vermoedelijk succesvol) en één solitair ♂ (*Gierzwaluw* 24: 58-60). Naarderbos NH nestbouw solitair ♂. 4.7 Knardijk Fl adult. 2.4 Oostvaardersplassen-zuid Fl één of twee zang. Nijkerk Gld nestbouw mislukt. 24.5-18.6 Havikerwaard Gld ♂ + ♀ alarmerend. *Ooijpolder Gld twee paar waarvan één succesvol.

1987 15.6 Winsum Gr ♂. 12.6 Yde D ♂ zang. Keteleiland O nestvondst. Windesheim O verlaten nest (1 ei). 28.5 Pampushaven Fl ♂ zang. 12, 23.7 Knardijk Fl één roepend. Na 21.6 Lepelaarsplassen Fl zingend ♂. 29.3-14.4 Oostvaardersplassen-zuid Fl twee zang. 23.6-4.7 Kromslootpark Fl één roepend. 25.4 Nijkerk Gld ♂. Brunsemeer ZH nestbouw. Juni-juli Rotterdam ZH nestelpoging (*Waardvogel* 26(5)). *5-8.5 Krimpen aan de Lek ZH ♂ + ♀ nestbouw (*Waardvogel* 26(5)). 1-21.6 Havikerwaard Gld ♂ zang. Doetinchem Gld twee paar (succesvol) en één solitair ♂. Lobberdensche Waard Gld één territorium. Ooijpolder Gld acht territoria. April-mei Biesbosch NB paar met voltooid nest. Roukespeel L succesvol (4 jongen). Grote Moost L succesvol (3 jongen). Eijsden L één paar en één solitair ♂.

